

rinin atlarına bakmak üzere teşkil edilen bir sınıf için de kullanılmıştır. Gönder mensupları görevlerini nöbetleşe yerine getirirlerdi. Nöbeti gelen gönder üyesine voynuk denilirken diğerleri yamak diye adlandırılırdı. Yamakların da yedekleri “zevâid” kaydedilen voynukların kardeşleri ya da oğullarıydı. Voynuk ya da yamak görevini yapamaz duruma geldiğinde kardeşleri veya oğulları sisteme dahil edilirdi.

Bu teşkilâta kimlerin alınacağını ve sayılarını tesbit için Osmanlı döneminde voynugân defterleri tutulmuştur (BA, MAD, nr. 81, s. 2-5). Bu işlemi gerçekleştirmek üzere önce padişah tarafından bir emin ve kâtip voynuk tahririyle görevlendirilir, bu kişiler Rumeli’de voynuk bulunan şehirlerle, kasabalara ve köylere gider, voynuk ve yamakların mevcudiyetini tesbit ederlerdi. Eğer noksanları varsa noksanı voynuk zevâidi voynuk oğullarından, kardeşlerinden, haymanadan tamamlar, bunlar kâfi gelmezse eskiden voynuk zevâidi olup raiyyet yazılanlar belirlenir, bunların arasından voynuk yazılırdı (Akgündüz, IV, 657). Voynukların tasarruf ettikleri baştına “bağimsiz, miras olarak bırakılmayan, hibe edilemeyen, satılmayan, şer’î ve örfî vergilerden, ispençeden, haraçtan, avâzır-ı divâniyyeden ve tekâlif-i örfiyyeden muaf çiftlik” şeklinde tanımlanabilir. Baştına sadece voynuk olan başka birine ve öncelikle ölen voynuğun voynuk olan oğluna ya da akrabasına, bunların yokluğu halinde başka bir voynuğa geçerdi. Voynuklar baştınanın yanı sıra bazan timar da tasarruf ederlerdi. 1467-1468 tarihli Tetovo bölgesine ait bir defterde Voynuk Nikola’nın ve ortaklarının timarı kaydedilmiştir (Cvetkova, *Ar.Ott.*, VIII [1983], s. 164).

Voynukların haraçtan, ispençeden, baştinasında ekip biçtiklerinin öşründen, resm-i kovandan, resm-i hınzırdan ve 100 koyuna kadar koyun resminden muaf tutulduğu 1516 tarihli Niğbolu Kanunnâmesi’nde belirtilmiştir. Ancak bu vergi muafiyeti sadece voynuğun kendisiyle sınırlıydı. Voynuğun oğulları, kardeşleri ve akrabaları varsa 1516’da Bosna örneğinde olduğu gibi kişi başına hazineye 30 akçe cizye ödemek zorundaydı. Voynuk kendi baştinası dışında başka yerde üretim yaparsa buranın vergilerini verir, ancak avâzır türü vergilerden muaf tutulurdu. Gönder içinde o yıl nöbetle hizmete gidecek voynuğa yamaklar “resm-i gönder” (âdet-i nîze) adıyla akçe verirlerdi. Nîze kelimesi de Farsça’da “mızrak” anlamına gelmektedir. XVI. yüzyılda sefere katılan voynuk 6 akçe, diğer iki yamak 5’er akçe öderdi

(Akgündüz, III, 418). Yazıldıkları köyün dışında başka bir sipahinin toprağında ziraat yapan voynuklar elde ettikleri ürüne ait öşrünün yarısını timar sahibine vermek mecburiyetindeydi. Voynuğa ait baştınadaki bağları ve bahçeleri işleyen kimse de ürünün dörtte birini voynuğa verirdi.

Voynuklar nâdiren timar tasarruf ederken voynuk beyleri ve çeribaşları zeâmet ve timar tasarruf ederlerdi. Voynuklar bâd-ı hevâ, arûs resmi ve cürm ü cinayet gibi vergileri voynuk beylerine ve çeribaşlarına öderlerdi. Voynuk bir suç işlediğinde kadı huzurunda suçu sabit olduktan sonra çeribaşı tarafından cezalandırılırdı. Çeribaşlar, voynuklardan aldıkları vergi karşılığında onları lagatorlarıyla beraber İstanbul’a götürüp çayır ve hassa hizmeti yaptırmaktaydı. Çeribaşlar, bu görevleri yerine getirdikleri sürece zeâmet ve timar tasarrufu kaydıhayat şartıyla ellerinde kalırdı (a.g.e., IV, 480). Voynuk teşkilâtı 17 Rebîülâhîr 1102 (18 Ocak 1691) tarihinde başdefterdarın teklifiyle kaldırıldı. Bu sırada Filibe, Sofya, Niğbolu ve Silistre sancaklarında 8909 voynuğun görev yaptığı tesbit edilmiştir. Ancak duyulan ihtiyaç üzerine 9 Şâban 1104’te (15 Nisan 1693) teşkilât yeniden teşkil edildi ve 1878’de Bulgar Prensiği’nin kuruluşuna kadar varlığını sürdürdü (Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, s. 93-95).

BİBLİYOGRAFYA :

Halil İnalıcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1954, s. 137-184; a.mlf., *Doğu Batı: Makaleler II*, İstanbul 2008, s. 61-84; Yavuz Ercan, “Osmanlı Askerî Kuruluşlarından Voynuk Örgütü”, *Birinci Askerî Tarih Semineri: Bildiriler*, Ankara 1983, II, 109-126; a.mlf., *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara 1989; M. Stoyakoviç, *Branicevski tefter*, Belgrade 1987, s. 17-31; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990-94, II-VII; Ayşe Kayapınar, “Les filicis dans la région timoko-danubienne à l’époque ottomane (XVe-XVIe siècles)”, *Enjeux politiques, économiques et militaires en mer noire (XIVe-XXIe siècles): Etudes à la mémoire de Mihail Guboglu* (ed. Faruk Bilici v.dğr.), Braïla 2007, s. 243-288; L. Miletic, “Pozenlenata sobstvenost i vojniškite baştini v tursko vreme”, *Periodičesko spisanie*, LXIV (1905), s. 313-326; P. Mutafçiev, “Voynişki zemi i voynitsi viv Vizantiya prez XIII-XIV v.”, *Spisanie na Bilgarskata akademiya na naukite*, sy. 27 (1923), s. 1-113; Br. Curcev, “O voynutsima sa osvrtom na razvov turskog feodalizma i na pitanye bosanskog agaluka”, *Glasnik Zamaljskog muzeja u Sarajevu*, II, Sarajevo 1947, s. 75-137; J. Kabrda, “Les anciens registres de turc des cadis de Sofia et de Vidin et leur importance pour l’histoire de Bulgarie”, *Ar.O.*, XIX/3-4 (1951), s. 329-392; N. Beldiceanu, “La région de Timok-Morava dans les documents de Mehmed II et de Selim I”, *Revue des études roumaines*, III-IV, Paris 1957, s. 111-129; a.mlf.,

“Quatre actes de Mehmed II concernant les valaques des Balkans slaves”, *Südoest-Forschungen*, XXIV, München 1965, s. 113-118; a.mlf., “Sur les valaques des Balkans slaves à l’époque ottomane (1450-1550)”, *REI*, XXXIV (1966), s. 84-132; a.mlf., “A propos d’un registre de cadastre de 1455, bürüme, günlük, lagator”, *Turcica*, VIII/1, Paris 1976, s. 272-278; B. Cvetkova, “Influence exercée par certaines institutions de Byzance et des Balkans du moyen âge sur le système feodal ottoman”, *Byzantinobulgarica*, I, Sofia 1962, s. 237-257; a.mlf., “Early Ottoman Tahrir Defters as Source for Studies on the History of Bulgaria and the Balkans”, *Ar.Ott.*, VIII (1983), s. 133-213.

AYŞE KAYAPINAR

VOYVODA

Eflak, Boğdan ve Erdel beyleri için kullanılan unvan.

Slavca “asker” anlamındaki **voy** ile (voyska) “sürmek” anlamındaki **vodadan** (vodity) meydana gelmekte olup “asker sürücü” demektir. Buradan hareketle kelime “bir memleketin başkumandanı ve idarecisi” mânasını kazanmıştır. Polonya ve Romanya tarihinde de voyvoda geçer (Voyvoda Kiyovski / Kiev voyvodası). Yine “askerî şef” mânasında Sırbistan tarihinde bu unvana rastlanır. XVI-XVII. yüzyıllarda Polonya’da krallığın büyük illeri voyvodalıktı. Büyük voyvodalıkların görevlileri aynı zamanda devletin en büyük ricâliydi. Bunlardan bazıları şunlardır: Podolya, Rutenya (Ruski, Russiae), Krakovya (Krakowski), Poznań, Lublin, Szñyathin, Léczyca, Vilna (Wilenski), Culm (Chelminski). Romanya tarihinde ise voyvoda ve özellikle büyük voyvoda memleketin başkumandanıydı. Latince kaynaklarda **dux**, Yunanca da **strategos**, yine Slavca **gospodar / gospodin**, Latince **princeps** ve **palatinus** terimleri de bu anlamda kullanılırdı. Osmanlı resmî belgelerinde bunların karşılığı bey, daha çok da Eflak, Boğdan söz konusu olduğunda voyvoda idi. Erdel için de voyvoda kullanılmıştır, fakat daha çok Erdel kralı denilirdi. Voyvodanın eşine Romence’de **doamna** adı verilirdi, Osmanlı belgelerinde bu unvan **domna** şeklinde geçer.

Aslında voyvoda, hâkimiyeti Tanrı’dan almış müstakil bir hükümdar gibi telakkî ediliyordu. Ancak XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı hâkimiyeti altında artık bazı voyvodalar, “Voyvodalığım devletlü padişahattan alınmıştır” şeklinde tâbîlik şartlarını ifade etmeye başladılar. Osmanlı belgelerinde Eflak / Boğdan voyvodaları için kullanılan elkâb diğer hıristiyan hükümdarlarınıninkine benziyordu (kidvetü’l-üme-

VOYVODA

râi'l-milleti'l-Mesîhiyye ümmet-i küberâi't-tâifetü'n-nasrâniyye). Voyvodanın seçilmesi / tayini ilgili memleketin kanununa göre karma seçim-irsiyet sistemine dayanırdı. Prensip olarak her voyvodanın boyarlar / beyler tarafından seçilmesi ve adayın da voyvodoğlu / beyzade olması gerekiyordu. Pratikte büyük boyarlar "memleketin adına" toplanırdı. Adayları ise gerçekle ne olursa olsun şeklen voyvoda oğlu / hânedanın üyesi diye ilân ederlerdi. En kuvvetli ve dışarıdan desteklenen boyar grubunun adayı domn / voyvoda seçilirdi. 1530'lu yıllardan itibaren seçilen voyvodanın padişah tarafından tasdiki şarttı. Öte yandan Osmanlı hükümeti ülkenin seçim iradesine mümkün olduğunca saygı gösterirdi. Meselâ 1552'de voyvodanın mutfağından sorumlu, mütevezi bir görevde, hânedanla da hiç ilgisi bulunmayan Petre Stolnicul (Lapuşneanu) adlı bir Boğdan (Moldova) boyarı Polonyalılar'ın askerî yardımıyla rakibini yenerek domn ilân edildi. Resmî belgelerde kendisini büyük voyvoda Alexandru cel Bun'un (1400-1432) torunu ve gerçek vârisi olarak takdim ediyordu. Osmanlı Devleti de onun voyvodalığını onayladı; 1564'te ikinci defa onayladı. Diğer taraftan gerçek bir beyzade yalnız bu niteliği sayesinde voyvoda olamazdı. 1693 Martında Boğdan Voyvodası Constantin Kantemir ölürken büyük boyarlar ("memleketin toplantısı"), yirmi yaşındaki küçük oğlu Dimitrie'yi (Osmanlı klasik müzikisinin parlak temsilcilerinden Dimitrie Kantemir) Boğdan voyvodası seçmelerine rağmen Osmanlılar bu seçimi onaylamadı.

Voyvoda adaylığı için sağlıklı ve en az on beş yaşında olmak gerekiyordu. Yeniden iktidara gelmelerini önlemek amacıyla Bizans'ta olduğu gibi Eflak / Boğdan'da da tahttan indirilen veya isyan eden prenslerin burnu kesilirdi. Kanuna göre voyvodalık ömür boyu verilirdi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında boyarların voyvodalık konusundaki hevesleri ve iktidar çekişmeleri sebebiyle idarecilikte belli bir süre kalmaları öngörülürdü. Meselâ aynı dönemde Eflak'ta voyvodaların görev süresi ortalama üçer yıldır ve on yedi voyvoda iktidara gelmişti. Boğdan'da ise bu ortalama iki buçuk yıldır ve bu dönemde yirmi bir voyvoda görev yapmıştı. Voyvoda olabilmek için söz sahibi Osmanlı ricâline rüşvet verenler de vardı. Âli Mustafa Efendi'ye göre sık sık voyvoda değişiminde rüşvetin payı büyüktür (*Kühû'l-ahbâr*, I, 245).

XVII. yüzyıldan itibaren voyvodalığın her yıl yenilenmesi gerekiyordu ve bu vesileyle

le küçük bir vergi (mukarrer) ödenirdi; ayrıca her üç senede büyük mukarrer verilirdi. Boğdan-Eflak taraflarını iyi bilen Evliya Çelebi'ye göre bu ülkeler Divân-ı Hümâyün memurlarını ve Devlet-i Aliyye'nin vezirlerini zenginleştiriyordu; Boğdan-Eflak voyvodalığı Bağdat ve hatta Mısır beylerbeyliğinden daha kazançlıydı (*Seyahat-nâme*, V, 350). Divân-ı Hümâyün veya kapitan-ı deryâ eski baştercümanlarının arasından seçilen Fenerli Rum voyvodaları döneminde (1711, 1716-1821) Eflak / Boğdan beylerinin diplomatik rolü giderek arttı. Çünkü Avrupa olayları hakkında düzenli bir istihbarat şebekesi özelliği taşıyordu. 1754'te Polonya'daki Fransız büyükelçisi Comte de Broglie'ye verilen tâlimatta, "Boğdan ve Eflak voyvodaları Bâbiâli'ye haraçgüzâr olmalarına rağmen Avrupa prensleri gibi görünüyorlar" denmişti.

Bunların yetkilerine gelince voyvoda memleketin bütün topraklarının resmî sahibi kabul ediliyordu (bu durumun hukukî formülü "dominium eminens" idi). Ayrıca büyük voyvoda olan her prens memleketin başkumandaniydi. Kendi memleketinde domnul / voyvoda iktidarını hiç kimseye paylaşmazdı. Voyvoda aynı zamanda ülkenin en yüksek yargıycıydı ve tebaasına büyük boyarlar dahil her türlü cezayı verebilirdi. Bu konuda Osmanlı padişahı voyvoda ile boyarları arasındaki ilişkilere genellikle karışmazdı; daha doğrusu Tuna'nın kuzeyinde kuvvetli bir iktidar ve istikrar isterdi. Fakat diğer taraftan boyarlar her zaman Divân-ı Hümâyün'a arz ya da şikâyetlerini sunarlardı ve voyvodaya karşı başvurabilecekleri güçlü bir mercileri vardı. Divan bu durumlarda taraflar arasında denge kurmaya çalışırdı. Kiliseye gelince Romen voyvodaları Bizans imparatorları gibi kilisenin resmî şefleri değildi, ancak "de facto" bu kurumun başıydı, onu denetler, hatta kendi kanunlarını empoze edebilirdi. Memleketin iç işlerinde ise voyvodalar tam özerkti. Ülkesinde Osmanlı idarecileri bulunmadığı için vergi sistemini kontrol eder, Osmanlı Devleti'ne verilen haracı da kendisi toplardı. Öte yandan dış işlerinde Eflak ve Boğdan voyvodaları Osmanlı yüksek ricâli arasında sayılırdı. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde 1530'lu yıllardan itibaren Eflak / Boğdan reâyâsının Osmanlı reâyâsı gibi olduğu anlayışı hâkimdi; yani Eflak / Boğdan memleketleri "dârü'l-ahd" içinde bulunduğu halde Osmanlı genel sistemine dahil kabul ediliyordu. Bu durum uluslar arası hukuk açısından 1878 Berlin Kongresi'ne kadar devam etti.

Voyvodalık hükümet alâmetleri Osmanlı öncesi dönemde altın taç, bozdoğan ve asâdan oluşurdu. XV. yüzyıldan başlayarak özellikle 1530'lu yıllardan itibaren artık Osmanlı padişahı adına verilen alâmetler, üsküf (altın işlemeli ve beyaz balıkçıl sorguçu başlık), alem / sancak, bozdoğan (Şam bozdoğanı) ya da topuz ve şimşir / kılıçla donatılmış bir attı. Boğdan'da altın taç 1564 yılına kadar resmen kullanıldı. Bu alâmetlerden gerçekte en önemlileri üsküf ve sancaktı (Orhonlu, s. 118-119). XVI. yüzyılın sonuna kadar sancak beylerine benzer şekilde Romen voyvodalarına birer tuğ verilirdi. XVII. yüzyıldan itibaren de beylerbeyiler gibi ikişer tuğ taşıdılar. Tek üç tuğlu olan voyvoda Gheorghe Duca olup üçüncü voyvodalığı esnasında (1678-1683) üç tuğ takmıştı; çünkü kendisi hem Boğdan voyvodası hem de Ukrayna'nın hatmanı konumundaydı.

Bir voyvodanın tayin prosedürü ve törenleri birkaç aşamadan meydana geliyordu. İlk önce Divân-ı Hümâyün'da teklif görüşülür, daha sonra padişah tarafından onaylanırdı. Ardından yeni voyvoda Divân-ı Hümâyün'da sadrazam tarafından kabul edilir ve Arz Odası'nda padişahın elini öperdi. Bu arada hükümet alâmetleri verilirdi. Saraydaki bu törenden sonra yeni voyvoda Ortodoks Rum Patrikhânesi'ne giderdi. Orada eskiden Bizans imparatorlarına taç giydirme törenlerinde olduğu gibi merasim yapılırdı. İstanbul'un fethi üzerine Romen voyvodaları, Rus çarlarından önce kendilerini Bizans'ın vârisleri ve Tuna'nın güneyindeki hıristiyanların hâmisî olarak görüyordu. İstanbul'daki törenlerin ardından Eflak voyvodası başşehir Bükreş'te, Boğdan voyvodası başşehir Yaş'ta metropolitlik katedralinde yerli metropolit tarafından "aziz yağ"la kutsanırdı. İstanbul'dan Tuna'nın kuzeyine kadar yeni voyvodalara parlak bir alay içinde bir dizi yeniçeri ve mehter takımı eşlik ederdi. Birkaç ay sonra da resmî berât-ı hümâyün Bükreş'e veya Yaş'a gelirdi. Yeni voyvodanın tayini esnasında ayrıca bazı resmî olay ve bayramlar vesilesiyle protokol hediyeleri adı altında voyvoda tarafından padişaha samur, hermin, kakum, sincap vb. çok pahalı kürkler, yirmi at, yetmiş şahin takdim edilirdi ve padişah tarafından voyvodaya değerli bir at, kumaş, para gibi in'âmlar verilirdi. Bunun dışında haraçgüzâr ülkenin voyvodası sıfatıyla yeni tayin edilen prens her yıl haracını ödemekle mükellefti. Voyvodanın yardımcı yönetim organlarından en önemlisi büyük sadık boyarlar tarafından oluşturu-

ruhan Sfatul Domnesc idi (voyvodalık kurulu). Fenerli-Rum voyvodaları döneminde bu kurula artık divan deniyordu. Bunun için voyvodanın Türk kâtibine de divan efendisi adı verilirdi.

İstanbul'da Romen voyvodalarının resmî temsilcisi (kapı kethüdâsı / kethüdâ-i bâb) vardı. Bunların sayısı bir ile altı arasında değişirdi. İçlerinden önde gelenine başkethüdâ denirdi. Osmanlı belgelerinde Boğdan / Eflak voyvodası kapı kethüdâsı (kethüdâ-i bâb-ı voyvoda-yi Boğdan / Eflak) tabiriyle kastedilen başkethüdâ idi. Zamanla voyvodaların durumu zayıfladığından bu temsilcilerin durumu da geriledi, eski diplomatik dokunulmazlıkları kalktı ve beylerbeyi kethüdâlarıninkine benzer bir statü kazandı. Bunlar vergi muafiyetine sahiptiler. Fener'deki ikametgâhlarına Boğdan sarayı ve Eflak sarayı denirdi (bk. BOĞDAN SARAYI). 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Romen prensliklerinin (Memleketeyn) eski özerkliği yeniden tesis edildiği için Eflak-Boğdan'ın İstanbul'daki temsilcilerine de artık maslahatgüzâr gibi diplomatik unvan verilmiştir.

1859-1862 yıllarında Boğdan ve Eflak prenslikleri birleşince ortaya çıkan (Küçük) Romanya'nın prensleri I. Alexandru Ioan Cuza (Kuza Bey) ve özellikle I. Carol de Hohenzollern-Sigmaringen'in İstanbul karşısındaki durumu ve uluslar arası statüleri tamamen değişti. 1877'de tek taraflı ilân edilen bağımsızlık 1878 yılı Berlin Kongresi'nde resmen tanındı. Bundan sonra voyvoda sözü tarihe karıştı; buna rağmen halk dilinde kısaltılmış "vodâ" şeklinde kullanımı sürdü. 1930'da veliahtlık hakları düşürülen ve dışarıda bulunan Carol, Romanya'ya gelip II. Carol unvanıyla 1918'de ortaya çıkan Birleşik (Büyük) Romanya'nın yeni kralı olunca eski kral (onun küçük oğlu) I. Mihai bu defa veliaht ve Mare Voievod de Alba Iulia (1 Aralık 1918 tarihinde Transilvanya Romenleri tarafından Romanya Krallığı ile birleşme kararının alındığı yer), yani "Alba Iulia büyük voyvodası" unvanını aldı. Ancak (mare) voievod unvanı sadece on yıl kullanıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 64, s. 408; nr. 72, s. 357; Âfi Mustafa Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul 1277, I, 245; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 350; N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Bucureşti 1935, tür.yer.; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler, Telhisler: 1597-1607*, İstanbul 1970, s. 118-119; M. Berindei – G. Veinstein, *L'Empire ottoman et les pays roumains: 1544-1545*, Paris-Cambridge 1987, tür.yer.; *Institutiile Feudale din Târile Romane Dictionar* (haz. O. Sachelarie – N. Stoicescu), Bucureşti 1988, s. 171; M. Maxim, *L'Empire ottoman au nord du Danube et l'autono-*

mie des principautés roumaines au XVIe siècle: Etudes et documents, İstanbul 1999, s. 14-41, 157-171; a.m.f., *Romano-Ottomanica, Essays & Documents from the Turkish Archives*, İstanbul 2001, s. 137-149; *Dimitrie Cantemirii Principis Moldaviae Descriptio Moldaviae Antiqui et Hodierni Status Moldaviae* (ed. Dan Slusanschi), Bucureşti 2006, s. 134-167. MIHAI MAXIM

VOYVODA

Osmanlı maliyesinde yüksek vergi gelirlerini toplayan tahsildar.

Malî bir terim olarak, vergi gelinine sahip kimselerden aldığı yetkiyle kendi namına ya da bir başkası adına vekâleten vergi tahsil eden görevlileri nitelemektedir. Voyvodayı vergi tahsildarlığı açısından muhassıl ve mütesellimden ayıran temel farklardan biri onun sadece timar, zeâmet ve yüksek askerî zümreye ait hasların değil aynı zamanda merkezî hazineye ait vergilerin ve vakıf gelirlerinin tahsilini de üstlenebilmesidir. Osmanlılar'da XV. yüzyıla kadar inen voyvodalık uygulaması özellikle XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmaya başladı ve XVI. yüzyıl boyunca Osmanlı eyalet maliyesinde vergi gelirlerinin tahsilinde önemli bir kurum haline geldi. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yüksek rütbeli askerî zümre mensupları vezirler, beylerbeyiler, sancak beyleri, paşmaklık haslar ve saray mensuplarının kendilerine tahsis edilen gelirlerin tahsilinde voyvodalar yetkili kılındı. Bu tarihlerde, Anadolu ve Rumeli'de eyalet veya sancak mutasarrıflarının kendilerine ayrılan gelirleri kaza ve kasaba ölçeğinde toplamak üzere voyvoda tayin ettikleri dikkat çeker. Tahsildarlar mutasarrıfların kapı halkından da yerel halktan da seçilebiliyordu.

XVI. yüzyılın ortalarında irili ufaklı vakıfların gelirlerini toplamada voyvodaların önemli rolleri vardı. Vakıf sahiplerinin ekseriyetle vakfa ait köylerde oturan, vergi tahsil işinde ehil olan birini tayin ettikleri anlaşılmaktadır. Vakıf muhasebe kayıtlarında voyvodaların köylülerle birlikte yaşadığı tesbit edilmektedir. Vakıf voyvodaları aynı zamanda vakfa ait büyük bir kazanın vergi gelirlerini de toplayabiliyordu. Bu anlamda vakıf gelirlerinin tahsildarlığını yapan voyvodanın câbî ile aralarında bir farkın bulunup bulunmadığı ve vakfın ücretli bir elemanı mı yoksa bir çeşit iltizam yoluyla çalıştırılan bir mültezimi mi olduğu tam anlaşılmamaktadır. XVI ve XVII. yüzyıllarda Anadolu'da ve Rumeli'deki bü-

yük aşiretlerin vergilerinin tahsil görevini üstlenen mültezimler de voyvoda adıyla anılıyordu. Yeni-il, Yüzdepare, Mardin, Zile ve Halep'teki bazı aşiretlerin vergileri voyvodalık üzere iltizama veriliyordu. Bu gelirler bazan merkezî hazine tarafından tahsil edilir, bazan da yüksek rütbeli askerî zümreye has tayin edilebilirdi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında aşiretlerin vergileri iltizam yoluyla tahsil edilmek istendiğinde voyvodalık görevi sipah ve silâhdar bölükleri içindeki yüksek rütbeli askerlere verilmişti. Voyvoda bir beyin veya mutasarrıfın vekili ise müvekkili olduğu beyin buyrulduyuyla tayin edilirdi. Vakıf adına çalışırsa vakıf sahibinin yazılı izniyle mahallinde vergi tahsiline yetkili kılınabilirdi. Kendisine mahallindeki kadı, "kethüdâ yeri" ve diğer yetkililer yardım etmek durumundaydı.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde uzun süren savaşlar, kıtlık ve siyasal istikrarsızlığın yol açtığı malî darlıklara karşı vergi toplama rejiminde önemli değişiklikler yapıldı. Timar sektöründen merkezî hazineye kaynak aktarma süreci hızlandı; merkezî hazine gelirleri gittikçe daha fazla oranda iltizam yoluyla tahsil edilmeye başlandı. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, önceleri vergi tahsildarlarının kazandıkları ihalelerde peşin ödedikleri teminat akçesi zamanla hazine tarafından daha çok talep edilir oldu ve bir tür iç borçlanma aracı şeklinde kullanıldı. Yüzyılın ortalarına doğru merkezî yönetim daha fazla nakit bulmak amacıyla bazı eyalet defterdarlıklarını kaldırdı, bu eyaletlerin hazine gelirleri voyvodalık veya muhassıllık olarak ihale edildi. Örnekleri Rum (Tokat), Diyarbekir ve Halep eyaletlerinde görülen bu uygulama ile her birinde sayıları kırk-seksen arasında değişen vergi toplama birimleri ve mukâtaaların hepsi bir müteahhide iltizama verilmiş oluyordu. Bu hazinelerin toplam geliri yüzyılın ortalarına doğru merkezî hazine gelirlerinin % 10'unu aşırıyordu. Bu değişikliğin gerekçelerinden biri, hazine işlerinden sorumlu eyalet defterdarlarının göndermeleri gereken vergi gelirlerini telif etmeleriydi. Bu sebeple merkezî yönetim, ilgili eyaletlerde defterdarlık yönetimiyle etkin biçimde vergi tahsil edilemediği gerekçesiyle bu yörelerin gelirlerini toptan iltizama çıkarmıştı. Böylece Diyarbekir ve Rum defterdarlıkları yerlerini Diyarbekir ve Rum voyvodalıklarına bıraktı. Halep'te ise önce defterdarlık yerine muhassıllık kuruldu. Bu uygulama XVII. yüzyılın ikinci yarısında diğer birkaç eyalete teşmil edildi. Merkezî otorite, eyalet içindeki